

ANALÝZA DARŮ POLITICKÝM STRANÁM

Vítězslav Titl, Miroslav Palanský, Jiří Skuhrovec

Shrnutí

Studie analyzuje financování relevantních politických stran v ČR od roku 2006. Využívá intenzivně dostupných datových zdrojů, s výsledky ojedinělými jak v ČR, tak v mezinárodním kontextu.

Konkrétně konstatuje, že 31 % firemních dárců politickým stranám zároveň získává veřejné zakázky, 20 % evropské dotace, upozorňuje i na ojedinělé případy darů městy vlastněných podniků. Tato skutečnost představuje významné riziko střetu zájmů zejména u politických aktérů rozhodujících o těchto transakcích. Výsledky dokládají, že dar politické straně výrazně zvyšuje očekávaný objem získaných veřejných zakázek, zároveň v nich dárci čelí nižší konkurenci.

Výsledky jsou silné navzdory nezanedbatelné chybovosti dostupných dat, kdy řada fyzických i právnických osob, vykázaných jako dárci, zjevně neexistuje (darují dosud nenarozené osoby či firmy s neexistujícím IČ). To je podtrženo zásadní kumulací darů pod hranicí 50.000 Kč, u které nemusí dojít ke spolehlivé identifikaci dárce.

Studie dále poukazuje na významný podíl dárců vlastněných z offshore firem, nebo „schránkových“ společností bez reálného sídla a ekonomické aktivity. Rozebírá nedostatečný rozsah a kontrolu finančního výkaznictví politických stran. Tyto dává do kontextu mezinárodních doporučení na zlepšení stávajícího stavu. Podkladovou databázi poskytnutých darů a finančních výkazů autoři zároveň zveřejňují na webu PolitickeFinance.cz, s cílem podpořit transparentnost prostředí financování politických stran v ČR.

Obsah

Analýza darů politickým stranám	1
<i>Shrnutí</i>	2
1. <i>Úvod</i>	4
2. <i>Použitá data</i>	4
3. <i>Přehled darů</i>	5
4. <i>Chyby ve výročních zprávách</i>	8
5. <i>Kumulace darů pod 50 000 Kč</i>	10
6. <i>Rizikové faktory</i>	12
6.1. <i>Dárci s majetkovou účastí státu</i>	16
6.2. <i>Veřejné zakázky</i>	17
6.3. <i>Evropské dotace</i>	18
6.4. <i>Dárci nezveřejňující finanční výkazy v Obchodním rejstříku</i>	18
6.5. <i>Kumulace různých rizikových faktorů</i>	19
7. <i>Audit</i>	19
8. <i>Zahraniční dobrá praxe</i>	20
8.1. <i>Kontrolní orgány</i>	20
8.2. <i>Transparentnost financování</i>	21
8.3. <i>Transparentnost výdajů</i>	21
8.4. <i>Limity na dary</i>	21
8.5. <i>Sankce</i>	22
9. <i>Závěr</i>	22

1. Úvod

Tato studie je výstupem analýzy dat o darech politickým stranám. Zabývá se především případy, kdy dárci vykazují takzvané rizikové faktory, zejména:

- společnosti, které dostávají veřejné zakázky,
- společnosti, které získaly evropské dotace,
- společnosti se zahraničními vlastníky,
- společnosti sídlící v hromadných sídlech,
- společnosti, se kterými bylo krátce po darování zahájeno insolvenční řízení.

Studie dále mapuje případy pochybení politických stran – upozorňuje na praxi darů od městy vlastněných podniků, významnou chybovost dat o dárcích i finančních výkazů politických stran obecně. Analyzujeme také vhodnost zavedených limitů pro zveřejňování darovacích smluv. Cílem studie je podat objektivní a vyvážený obraz stávající situace, kterou doposud v tomto rozsahu nikdo nemapoval, a tuto situaci konfrontovat s doporučeními dobré praxe podle mezinárodních organizací. Autoři se záměrně zdržují hodnotících soudů, s cílem podnítit věcnou diskusi vedoucí k průhlednějšímu nastavení systému financování politických stran v ČR.

Zbytek studie je strukturován následovně: v kapitole 2 představíme zdroje dat použité pro naši analýzu. Třetí část studie se zaměřuje na deskriptivní popis samotných dat. Ve čtvrté kapitole se zabýváme chybami, jichž se politické strany dopouštějí ve svých výročních zprávách. Kapitoly 5 a 6 se pak zaměřují na rizikové faktory, tedy charakteristiky dárců, které zvyšují riziko nekalého chování či střetu zájmů. V sedmé kapitole rozebíráme problémy týkající se auditorství výročních zpráv a v osmé představujeme doporučení mezinárodních institucí v oblasti transparentnosti financování politických stran. Kapitola 9 shrnuje závěry studie a doporučení pro Českou republiku.

2. Použitá data

Pro analýzu byla využita data ze serveru PolitickeFinance.cz, mapujícího financování politických stran. Data o dárcích politickým stranám získává tento server z výročních zpráv politických stran, které jsou veřejně přístupné v Poslanecké sněmovně. Tato data jsou ručně zanášena do databáze, dále párována s daty z veřejných rejstříků a volně publikována. Namátkovou kontrolou je ověřována kvalita dat – řádově větší množství chyb nicméně pochází už ze zdrojových výkazů (viz kapitola Rizikové faktory).

Základní informace o jednotlivých firemních dárcích byly získány z Obchodního rejstříku, registru ARES a Insolvenčního rejstříku. Informace o hromadných sídlech a offshorovém vlastnictví byly získány dalším zpracováním těchto dat. Informace o veřejných zakázkách pochází z Věstníku

veřejných zakázek a byly dále zpracovány a čištěny. Informace o evropských dotacích byly získány z pravidelně publikovaných seznamů příjemců dotací z Ministerstva pro místní rozvoj.

3. Přehled darů

Tato studie se zaměřuje na analýzu darů politickým stranám mezi lety 2006 a 2013. Data zahrnují strany, které měly ve sledovaném období zastoupení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, nebo získaly v parlamentních volbách v roce 2013 nad 1 % hlasů. Přehled stran, darů a sledovaných období shrnuje následující tabulka.

Strana	Sledované období	Počet obdržných darů	Suma obdržných darů	Podíl darů na celk. příjmech	Průměrná suma darů za rok ve sled. období
ODS	2006—2013	15258	794 362 089 Kč	24 %	99 295 261 Kč
ČSSD	2006—2013	3193	315 677 584 Kč	9 %	39 459 698 Kč
ANO 2011	2012—2013	576	70 526 161 Kč	23 %	35 263 081 Kč
TOP 09	2009—2013	1803	172 690 487 Kč	33 %	34 538 097 Kč
SPOZ	2012—2013	233	44 788 821 Kč	62 %	22 394 411 Kč
LEV 21	2012—2013	71	43 266 024 Kč	94 %	21 633 012 Kč
Starostové nezávislí a	2012—2013	147	29 909 174 Kč	68 %	14 954 587 Kč
KDU-ČSL	2006—2013	3885	70 195 940 Kč	7 %	8 774 493 Kč
Věci veřejné	2006—2013	348	54 836 942 Kč	22 %	6 854 618 Kč
KSČM	2006—2013	1125	45 141 590 Kč	3 %	5 642 699 Kč
Svobodní	2013	2222	3 526 376 Kč	70 %	3 526 376 Kč
Strana zelených	2006—2013	1987	18 560 468 Kč	10 %	2 320 059 Kč
VIZE 2014	2012—2013	34	1 003 054 Kč	30 %	501 527 Kč
Úsvit přímé demokracie	2013	10	269 017 Kč	1 %	269 017 Kč
Piráti	2013	529	260 499 Kč	2 %	260 499 Kč
Severočeši	2013	1	6 059 Kč	0 %	6 059 Kč

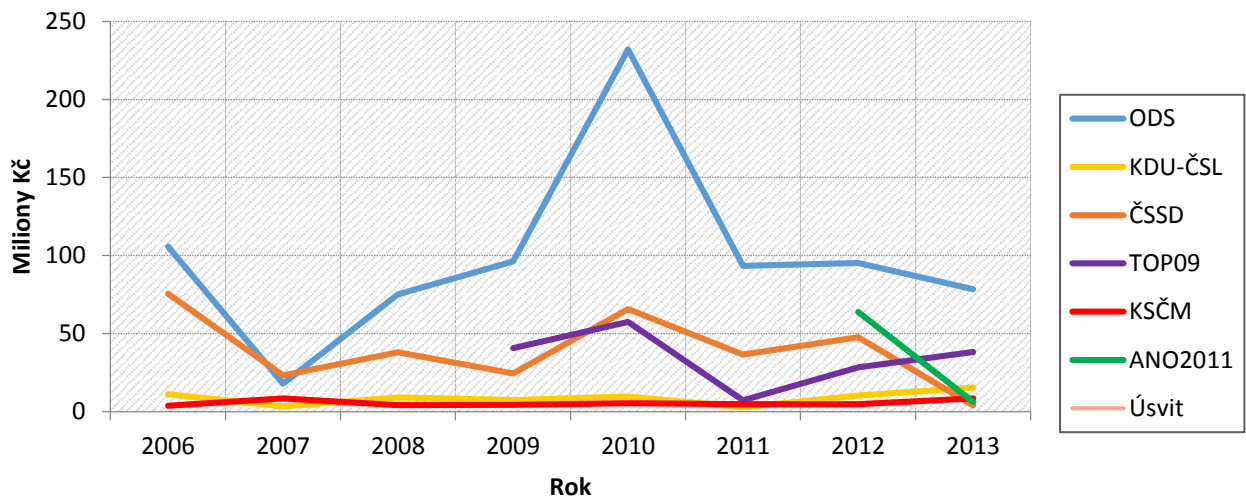
Tabulka 1: Shrnutí databáze darů politickým stranám. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Tabulka 2 se zaměřuje na dary od fyzických osob a ukazuje podíl těchto darů na celkových darech. Zajímavé je, že pro různé strany se tento podíl výrazně liší. Zatímco pro KSČM, LEV 21 či Piráty tvoří dary od fyzických osob přes 95 %, strany jako ČSSD, ANO 2011, SPOZ či Věci veřejné obdrželi více peněz od firemních dárců.

Strana	Sledované období	Počet obdržených darů od f. o. (podíl na celkovém počtu darů)	Suma obdržených darů od f. o. (podíl na celkové sumě darů)	Průměrná suma darů od f. o. za rok ve sled. období
ODS	2006-2013	11 806 (77.38%)	498 904 044 Kč (62.81%)	62 363 006 Kč
LEV 21	2012-2013	62 (87.32%)	41 756 737 Kč (96.51%)	20 878 369 Kč
TOP 09	2009-2013	1 432 (79.42%)	97 806 651 Kč (56.64%)	19 561 330 Kč
ANO 2011	2012-2013	335 (58.16%)	33 624 060 Kč (47.68%)	16 812 030 Kč
ČSSD	2006-2013	2 812 (88.01%)	91 509 793 Kč (28.99%)	11 438 724 Kč
SPOZ	2012-2013	166 (71.24%)	19 298 391 Kč (43.09%)	9 649 196 Kč
KDU-ČSL	2006-2013	3 491 (89.86%)	51 882 054 Kč (73.91%)	6 485 257 Kč
KSČM	2006-2013	1 057 (93.96%)	43 859 618 Kč (97.16%)	5 482 452 Kč
Svobodní	2013	2 194 (98.74%)	3 020 345 Kč (85.65%)	3 020 345 Kč
Věci veřejné	2006-2013	255 (73.28%)	19 747 575 Kč (36.01%)	2 468 447 Kč
Strana zelených	2006-2013	1 902 (95.72%)	15 079 937 Kč (81.25%)	1 884 992 Kč
Starostové a nezávislí	2012-2013	109 (74.15%)	3 360 041 Kč (11.23%)	1 680 021 Kč
VIZE 2014	2012-2013	33 (97.06%)	1 001 294 Kč (99.82%)	500 647 Kč
Úsvit dem. přímé	2013	10 (100%)	269 017 Kč (100%)	269 017 Kč
Piráti	2013	524 (99.05%)	249 714 Kč (95.86%)	249 714 Kč
Severočeši	2013	0 (0%)	0 Kč (0%)	0 Kč

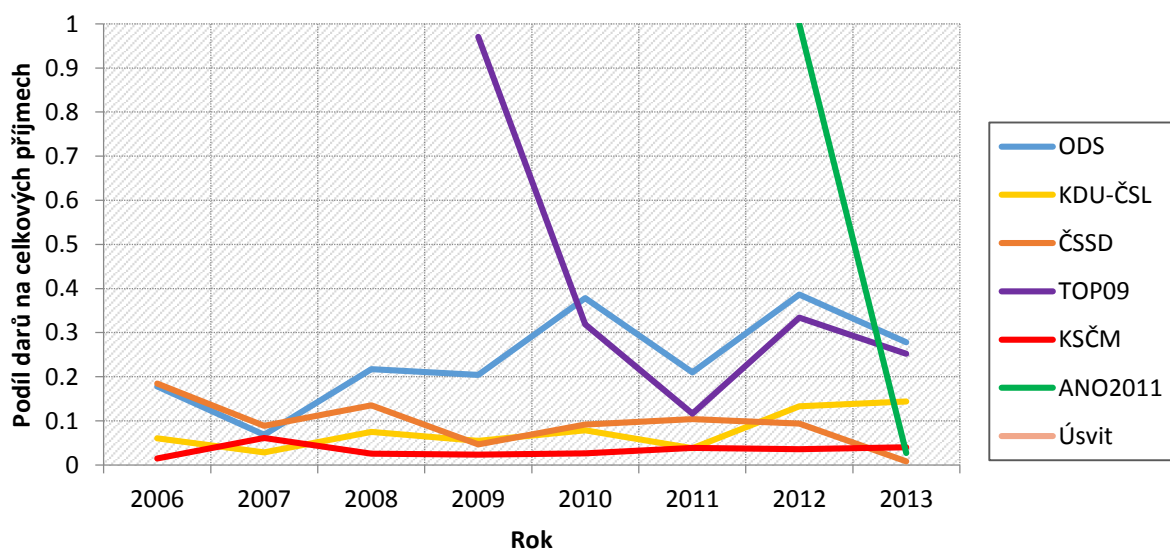
Tabulka 2: Shmutí databáze darů politických stranám od fyzických osob. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Následující graf ukazuje vývoj hodnoty obdržených darů sedmi politických stran, které jsou v současnosti zastoupeny v Poslanecké sněmovně. Zřetelně lze pozorovat výkyvy v hodnotách darů u některých stran v závislosti na konání voleb. V roce 2007, kdy se žádné volby nekonaly, dosahovala hodnota darů čtyřem sledovaným stranám jen 17 % jejich hodnoty v roce 2010, kdy se kromě voleb do Poslanecké sněmovny konaly také volby komunální a senátní. Pouze KSČM a KDU-ČSL vykazují relativně stabilní příjmy z darů, nezávisle na konání voleb.

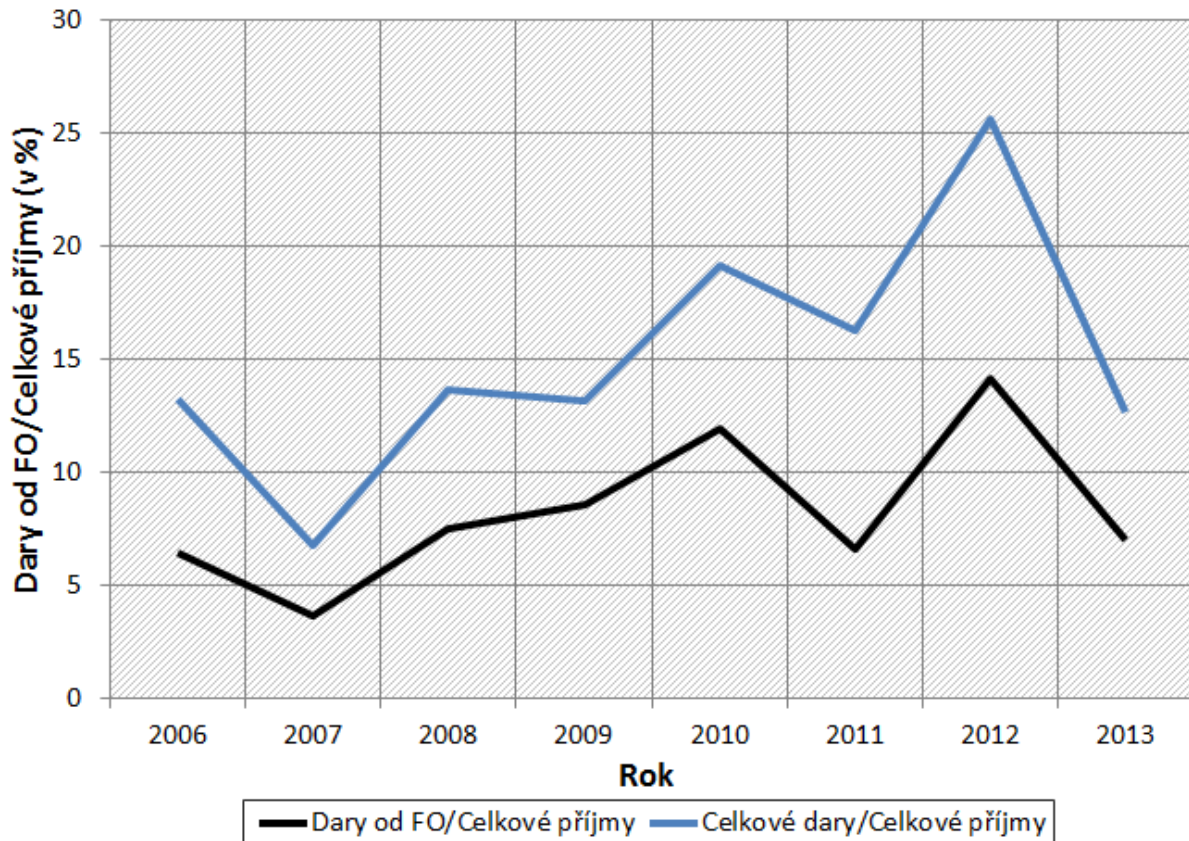
Graf 1: Vývoj objemu darů stranám aktuálně zastoupeným v Poslanecké sněmovně mezi lety 2006 a 2013. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Důležitost příjmu z darů pro jednotlivé politické strany ukazuje Graf 2. Dlouhodobě má největší podíl darů ODS, pro niž dary v minulosti představovaly až 38 % příjmů, pro strany TOP 09 a ANO 2011 tvořily dary v prvním roce jejich fungování dokonce více než 95 % všech příjmů. Tyto strany proto představují vyšší riziko ovlivňování politických rozhodnutí ze strany třetích osob, které do stran vkládají významné prostředky. Další části této analýzy detailněji rozebírají, jaká je struktura těchto darů, a jaké jsou tedy důsledky pro transparentnost financování politických stran.

Graf 2: Podíl darů na celkových příjmech stran aktuálně zastoupených v Poslanecké sněmovně mezi lety 2006 a 2013. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Následující graf sleduje podíl příjmů z darů na celkových příjmech politických stran a ukazuje, že důležitost darů pro strany se zvyšuje. Pouze v roce 2013 podíl darů na celkových příjmech klesl na úroveň běžnou v letech 2006–2008. Dále lze pozorovat, že dary od fyzických osob jsou mnohem více variabilní složkou příjmů, než dary od osob právnických.

Graf 3: Vývoj podílu sumy darů od fyzických osob na celkových příjmech stran. Zdroj: PolitickeFinance.cz

4. Chyby ve výročních zprávách

Zákon vyjmenovává, jaké položky politická strana může mít mezi příjmy a výdaji. Pokud sečteme všechny položky ve výkazu a tato suma neseďí s celkovým součtem uvedeným ve výkazu, znamená to buď chybu ve výkazu, anebo příjem / výdaj mimo zákonem stanovené kategorie. Oba případy zde považujeme za chybu. Vzhledem k tomu, že obdobný problém mají prakticky všechny strany, je otázkou, zda se skutečně jedná o jejich pochybení, nebo nedostatek v zákonné

úpravě. Je totiž možné, že současná právní úprava nezahrnuje mezi možnými položkami příjmů a výdajů dostatek kategorií, a strany tudíž nevědí, kam částky zařadit. To, že takovéto výroční zprávy projdou kontrolou auditora s výrokem bez výhrad, je však nepřijatelné. Na každý pád platí závěr, že přehled o celkových příjmech a výdajích stran informuje o skutečných částkách jen nespolehlivě. Tabulka 3 ukazuje počty těchto chyb ve výkazech jednotlivých stran ve sledovaném období. Také uvádíme průměrnou chybu v součtech příjmů a výdajů, která dosahuje relativně vysokých částek. O původu či cíli těchto peněz totiž nelze vyvodit spolehlivé závěry.

Další chybným postupem je uvádět v přehledech příjmů a výdajů položky, které nejsou zákonem povolené. To se týká položek „Ostatní výnosy“ v přehledu příjmů České pirátské strany za rok 2013 a „Půjčky a úvěry – splaceno“ v přehledu výdajů ANO 2011 za rok 2013. Tyto nesrovnalosti zachycuje pravý sloupec Tabulky 3.

Strana	Počet výkazů s chybami / počet všech výkazů	Průměrná chyba	Položky neuznatelné dle zákona ¹
ČSSD	2 / 16	62 375 000 Kč	ne
KSČM	16 / 16	34 081 072 Kč	ne
ODS	3 / 16	20 153 666 Kč	ne
SPOZ	1 / 4	1 902 307 Kč	ne
TOP 09	3 / 10	356 556 Kč	ne
KDU-ČSL	8 / 16	174 463 Kč	ne
STAN	2 / 4	44 495 Kč	ne
ANO 2011	0/4	-	ano
LEV 21	0/4	-	ne
Piráti	0/2	-	ano
Severočeši	0/2	-	ne
Strana zelených	0/16	-	ne
Svobodní	0/2	-	ne
Úsvit přímé dem.	0/2	-	ne
Věci veřejné	0/16	-	ne
VIZE 2014	0/4	-	ne

Tabulka 3: Přehled nesrovnalostí v přehledech příjmů a výdajů ve sledovaném období. Zdroj: PolitickeFinance.cz

¹ § 17, 18 Zákona 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a hnutích

² Viz definice na webové stránce zIndex.cz, http://wiki.zindex.cz/doku.php?id=hromadna_sidla

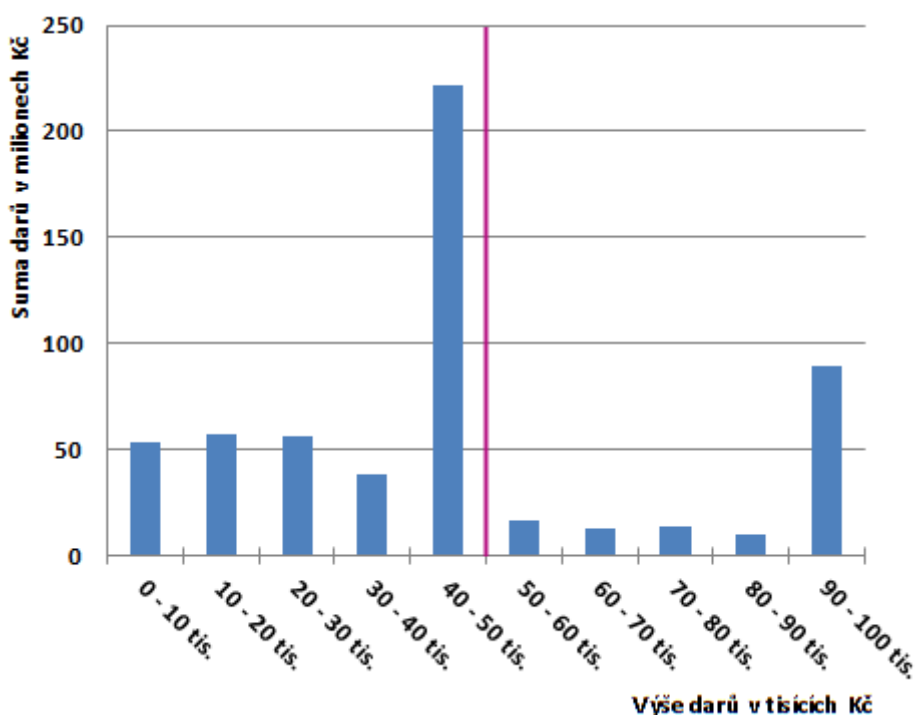
Lze uzavřít, že mezi velkými stranami není žádná, která by buď neměla nekonzistentní výkazy, nebo v nich neuváděla položky neuznatelné dle zákona. Jelikož nelze zjistit, jaké transakce tyto problémy způsobují, nelze s jistotou říci, zda se jedná o reálná pochybení, nebo jen o nevhodně strukturovaný povinný výkaz.

Co se týče informací o darech od fyzických osob, situace je podobná. V roce 2013 Strana Zelených uvedla dva dárce s datem narození v budoucnosti, další pak podle výroční zprávy této strany nebyl v době darování ani 2 roky starý. Tyto chyby byly na základě námitek kontrolního výboru Poslanecké sněmovny opraveny. ODS pak uvedla dárce, který se narodil 30. 9. 2013 a v roce 2013 daroval této straně 500 Kč. Přestože tato situace neodporuje zákonu, je zjevné, že se jedná o chybu nebo skrývání pravé identity dárce. Celá situace poukazuje na nesprávné fungování auditu, jímž tyto dokumenty prošly s výrokem bez výhrad. Odhalit takto zjevné chyby je snadné, nicméně věrohodnost ostatních uvedených údajů je těmito chybami velmi narušena. Kromě takto zjevných situací neexistuje efektivní způsob dodatečné kontroly údajů o adresách či datech narození dárců, proto můžeme pouze spekulovat, kolik chyb se ve výročních zprávách opravdu vyskytuje.

5. Kumulace darů pod 50 000 Kč

Všechny strany a hnutí předkládají mimo jiné přehled o darech a dárcích s uvedením výše peněžitého daru, jména, příjmení, data narození a adresy místa pobytu dárce, v případě právnických osob uvádějí obchodní firmu nebo název, sídlo a IČ. Pokud dar od jednoho dárce převyšuje v celkovém souhrnu 50 000 Kč za rok, je nutné s výroční zprávou odevzdat také ověřenou kopii darovací smlouvy, což může být motivace vyhýbat se z administrativních i jiných důvodů darům, které převyšují 50 000 Kč. Na následujícím grafu je vidět následek přísnější legislativy ohledně darů nad 50 000 Kč, kdy je objem darů mezi 40 000 a 50 000 Kč výrazně vyšší než objemy v dalších skupinách, které rozdělují dary do intervalů po 10 tisících. Objemy darů nad 50 000 Kč i výrazněji pod 50 000 Kč jsou o mnoho nižší.

Poznámka: Tento graf shrnuje pouze objemy darů od 0 do 100 000 Kč. Vyšší dary nejsou zahrnuty z důvodu názornosti.

Graf 4: Suma všech darů členěná dle jejich výše v období mezi lety 2006 a 2013, horizontální linka vyznačuje zákonem danou hranici (50 000 Kč) pro nutnost vyhotovení darovací smlouvy.
 Zdroj: PolitickeFinance.cz

Podobné výsledky pro dary od 35 000 Kč do 60 000 Kč shrnuje následující tabulka – je zřetelné, že darů mezi 47 500 a 50 000 je násobně více než darů mezi 45 000 a 47 500 a především jich je násobně více než darů nad 50 000.

Výše darů (Kč)	Absolutní četnost	Objem darů (Kč)
35 001 - 37 500	102	10 403 946
37 501 - 40 000	590	23 545 027
40 001 - 42 500	40	1 663 878
42 501 - 45 000	282	12 634 179
45 001 - 47 500	74	3 453 807
47 501 - 50 000	4093	204 405 434
50 001 - 52 500	32	1 647 107
52 501 - 55 000	62	3 359 302
55 001 - 57 500	315	1 738 804
57 501 - 60 000	15	9 282 344

Tabulka 4: Četnost darů v hodnotě 35 – 60 tis. Kč. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Následující tabulka zobrazuje sumy darů mezi 40 000 a 50 000 pro jednotlivé politické strany.

	ANO 2011	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS	TOP 09	Úsvit přímé demokracie
Suma darů mezi 40 001 a 50 000 Kč	1 395 360 (25.57%)	18 155 113 (25.18%)	13 029 972 (25.15%)	4 672 453 (12.54%)	171 405 213 (40.89%)	9 254 786 (14.28%)	50 000 (18.59%)

Tabulka 5: Sumy darů mezi 40 – 50 tis. Kč pro jednotlivé strany, v závorce je uveden podíl těchto darů na sumě darů do 200 tis. Kč. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Z tabulky je zřejmé, že nejvyšší objem i podíl darů pod touto hranicí obdržela ODS. Obecně lze ale konstatovat, že u většiny parlamentních stran jsou takovéto dary významné, což ukazuje na to, že se dárci zřejmě vyhýbají darům, pro které je vyžadována ověřená kopie darovací smlouvy. Toto chování je problematické z toho důvodu, že takoví dárci jsou hůře identifikovatelní. U darů pod 50 tis. Kč se totiž objevují chyby ve vykazování dárců, na což jsme upozornili výše.

6. Rizikové faktory

Tato kapitola se, na rozdíl od zbytku studie, věnuje výhradně darům přijatým od právnických osob. U těch lze pozorovat určité rizikové faktory, tedy takové vlastnosti darujících společností, které zakládají na potenciální střet zájmů mezi dárce a obdarovanou stranou, zamezují řádné kontrole financování politických stran, indikují finanční problémy či potenciální riziko využití těchto společností jako tzv. bílých koňů. Zkoumanými rizikovými faktory jsou:

- **Offshore dárci.** Jako offshore dárce označujeme společnosti, jejichž vlastníky jsou nejméně z 50 % zahraniční právnické osoby. Dary od takových osob mohou být problematické kvůli skryté vlastnické struktuře. Dále je nejasné, jaký zájem mohou mít zahraniční osoby na podpoře českých politických subjektů.
- **Dárci, kteří sídlí v hromadných sídlech.** Za hromadná sídla považujeme adresy, kde formálně sídlí množství firem, ale reálně zde nefungují. Pro účely identifikace nestandardní činnosti považujeme za hromadné sídlo takovou adresu kde:
 1. Sídlí více než 20 firem (akciových společností a společností s ručením omezeným).

2. Více než 50 % těchto firem v posledních dvou letech nezveřejnilo finanční výkazy v Obchodním rejstříku². (tímto jsou odfiltrovány velké kancelářské budovy, kde reálně sídlí velké množství funkčních firem)

Společnosti, které mají hromadné sídlo, často nelze jednoduše navštívit, protože jejich sídlo je pouze administrativní sídlo a společnosti fakticky sídlí jinde, nebo reálně ekonomicky nefungují.

- **Dárci s majetkovou účastí státu či obcí.** Za takové dárce považujeme společnosti, kde majetková účast státu, obce, městské části či městského obvodu, pokud tato majetková účast přesáhne 10 %. Dary od takovýchto společností zakazuje zákon 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích.
- **Dárci, kteří získávají veřejné zakázky.** Dary od vítězů veřejných zakázek znamenají zvýšené riziko střetu zájmů při rozhodování o těchto zakázkách, kdy osoba rozhodující o zakázce může zároveň náležet ke straně přijímající od uchazeče dary.
- **Dárci, kteří získávají evropské dotace.** Obdobně s veřejnými zakázkami, kombinace dotace a daru politické straně zavádí riziko střetu zájmů.
- **Společnosti bez zaměstnanců.** Zahrnuje dárce, u kterých Český statistický úřad eviduje 0 zaměstnanců. Tento faktor zahrnujeme, protože může indikovat ekonomickou neaktivitu a tedy riziko využití těchto společností jako tzv. bílých koňů – prostředníků, skrze které jsou dary posílány politickým stranám.
- **Insolvence.** Zahrnuje dárce v jakékoliv fázi insolvence. Je nestandardní, aby společnosti, které se nachází ve finančních problémech, posílaly ve stejné době dary politickým stranám.
- **Neexistující IČO.** Politické strany uvedly ve výroční zprávě u těchto dárců IČO, které v Obchodním rejstříku neexistuje. Dárce tedy nelze spolehlivě identifikovat.
- **Dárci nezveřejňující finanční výkazy v Obchodním rejstříku.** Výroční zprávy, účetní závěrky či další dokumenty těchto dárců nejsou uloženy ve Sbírce listin Obchodního rejstříku tak, jak to ukládá zákon. Bez přístupu k těmto dokumentům může být kontrola hospodaření těchto dárců značně omezena.

Je důležité zdůraznit dvě skutečnosti. Zaprvé pokud společnost nějaký z těchto znaků vykazuje, nemusí to nutně značit problém a ani to neznamená, že by se dopouštěla jakékoliv nelegální činnosti. Zadruhé většina níže zmíněných faktorů nezohledňuje čas darování, tedy to, že tyto společnosti mohly daný faktor vykazovat dříve či později, než skutečně darovaly. I při takovémto nesouladu však může riziko být stále přítomné. Např. u veřejných zakázek či dotací se lze

² Viz definice na webové stránce zIndex.cz, http://wiki.zindex.cz/doku.php?id=hromadna_sidla

domnívat, že dar může zakládat na střet zájmů, ať už předchází veřejné zakázce (dotaci) či přichází po jejím získání.

Následující tabulka obsahuje souhrnné statistiky o dárcích vybraných politických stran³ a rizikových faktorech, které tito dárci vykazují. Pouze jediný z těchto faktorů představuje přímé porušení zákona, a to dary od dárců, kteří jsou vlastněni či spoluvlastněni státem či obcemi. Ostatní zmíněné faktory pouze označujeme za rizikové a jsou postupně rozebrány v následujících kapitolách.

	ANO 2011	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS	TOP 09	Věci veřejné
Dárci s majetkovou účastí státu	0 (0%)	3 (0,8%)	1 (0,3%)	1 (1,5%)	2 (0,1%)	0 (0%)	0 (0%)
Dárci s hromadným sídlem	12 (5,1%)	24 (6,3%)	19 (4,8%)	2 (2,9%)	225 (6,5%)	39 (10,5%)	47 (50,5%)
Ekonomicky neaktivní	1 (0,4%)	2 (0,5%)	11 (2,8%)	0 (0%)	28 (0,8%)	4 (1,1%)	0 (0%)
Offshore dárci	11 (4,6%)	41 (10,8%)	48 (12,2%)	0 (0%)	220 (6,4%)	20 (5,4%)	13 (14%)
Dárci, kteří získávají veřejné zakázky	23 (9,7%)	124 (32,5%)	151 (38,3%)	4 (5,9%)	1168 (33,8%)	114 (30,7%)	7 (7,5%)
Dárci, kteří získávají evropské dotace	37 (15,6%)	82 (21,5%)	107 (27,2%)	8 (11,8%)	694 (20,1%)	81 (21,8%)	2 (2,2%)
Insolvence	2 (0,8%)	6 (1,6%)	9 (2,3%)	0 (0%)	104 (3,0%)	8 (2,2%)	1 (1,1%)
Neexistující IČO	3 (1,3)	1 (0,3%)	8 (2,0%)	3 (4,4%)	23 (0,6%)	1 (0,3%)	2 (2,2%)

Tabulka 6: Souhrnné statistiky o dárcích politickým stranám a rizikových faktorech v absolutních počtech, v závorce je uveden podíl na celkovém počtu. Zdroj: PolitickeFinance.cz, Obchodní rejstřík, MMR

Předešlá tabulka prezentuje absolutní počty darů a jejich podíl na celkovém počtu darů (v závorkách) pro danou stranu a ukazuje několik zajímavých faktů. Zaprvé lze vyzorovat neobvykle velké zastoupení dárců s hromadným sídlem u Věcí veřejných (a to jak v počtech darů, tak v jejich objemu viz tabulku níže), tvoří kolem 50 % darů všech darů, které strana obdržela. Zadruhé tabulka ukazuje, že Věci veřejné, ČSSD a KDU-ČSL mají neobvykle vysoké

³ Úsvit přímé demokracie nebyl zahrnut, protože ve sledovaném období neobdržel dar od žádné společnosti vykazující zkoumané rizikové faktory. Namísto tohoto hnutí jsou analyzovány zajímavější Věci veřejné.

procento offshore dárců. Zatřetí u stran jako ČSSD, KDU-ČSL a ODS tvoří zhruba 1/3 darů dary od společností, které získaly veřejné zakázky. Podrobnější diskuse o výskytu některých z těchto rizikových faktorů následuje v kapitolách po tabulce shrnující sumy darů obdržených jednotlivými stranami.

Suma darů (tis. Kč)	ANO 2011	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS	TOP 09	Věci veřejné
Dárci s majetkovou účastí státu	- (0%)	22,5 (<0,1%)	2,7 (<0,1%)	5 (0,4%)	6,8 (<0,1%)	- (0%)	- (0%)
Dárci s hromadným sídlem	1 129 (3,1%)	1 606 (0,7%)	444 (2,4%)	35 (2,9%)	36 593 (12,5%)	2 503 (3,3%)	17 538 (50,3%)
Dárci zaměstnanců bez	1 (0%)	52 (0%)	185 (1%)	- (0%)	2 208 (0,8%)	1 530 (2%)	- (0%)
Offshore dárci	1 316 (3,6%)	3 407 (1,5%)	1 246 (6,9%)	- (0%)	13 884 (4,7%)	2 560 (3,4%)	7 415 (21,3%)
Dárci, kteří získávají veřejné zakázky	883 (2,4%)	7 102 (3,2%)	9 126 (50,2%)	97 (8%)	74 492 (25,4%)	19 848 (26,6%)	2 955 (8,5%)
Dárci, kteří získávají evropské dotace	28 955 (78,5%)	4 459 (2%)	3 318 (18,3%)	136 (11,2%)	43 763 (14,9%)	12 698 (17%)	260 (0,7%)
Insolvence	18 (0,1%)	445 (0,2%)	360 (2%)	- (0%)	11 723 (4%)	540 (0,7%)	6 (0%)
Nevalidní IČO	26 (0,1%)	17 (<0,1%)	520 (2,9%)	204 (16,8%)	863 (0,3%)	20 (<0,1%)	110 (0,3%)

Tabulka 7: Souhrnné statistiky o objemu darů politickým stranám od dárců vykazujících rizikové faktory. Zdroj: PolitickeFinance.cz, Obchodní rejstřík, MMR

Tabulka 7 obsahuje stejné strany a rizikové faktory jako tabulka 6, uvádí ale objem darovaných prostředků místo počtu darů, nicméně v zásadě potvrzuje výše zmíněné poznatky. Navíc lze vypočítat, že KDU-ČSL získala více než polovinu prostředků z darů od dárců, kteří získávají veřejné zakázky. Dále tabulka ukazuje, že ANO2011 získalo téměř 80 % svých příjmů z darů od dárců čerpajících dotace. Tuto anomálii lze vysvětlit dary od zemědělských a chemických společností, které získaly mnoho evropských dotací a vlastní je předseda hnutí Andrej Babiš. Nyní rozebereme některé faktory podrobněji.

6.1. Dárci s majetkovou účastí státu

Dle Zákona o sdružování v politických stranách a v politických hnutích nemohou politické strany přijímat bezúplatná plnění a dary mimo jiné od právnických osob s majetkovou účastí státu, obcí, městských částí nebo městských obvodů (neplatí, je-li majetková účast menší než 10 %). Ve zkoumaném vzorku dárců mezi lety 2006 a 2013 lze nalézt sedm takových společností, od kterých politické strany dar přijaly. Více než polovina z těchto společností navíc darovala opakovaně. Následující tabulka shrnuje výše jednotlivých darů.

Dárce	Vlastník	Strana	Počet darů	Suma darů	Rok/y
Technické služby Stochov, s.r.o.	Město Stochov	ODS	1	520 Kč	2010
Slovácké vodárny a kanalizace, a. s.	Město Uherské Hradiště	ČSSD	1	899 Kč	2007
TESPRA Hodonín, s.r.o.	Město Hodonín	ČSSD	5	4 109 Kč	2006-2012
LESY KOMŇA s.r.o.	Obec Komňa	KSČM	1	5 000 Kč	2012
Víceúčelová sportovní hala Slaný spol. s r.o.	Město Slaný	ODS	4	6 220 Kč	2009-2013
TECHNIS Kojetín spol. s r. o.	Město Kojetín	ČSSD	7	17 500 Kč	2006-2012
Technické služby Moravská Třebová s.r.o.	Město Moravská Třebová	KDU-ČSL	5	2716,50 Kč (u jednoho z darů nebyla udána výše daru)	2006-2010

Tabulka 8: Přehled dárců s majetkovou účastí státu, obcí či městských částí nad 10 %. Zdroj: PolitickeFinance.cz

Jak je patrné z tabulky, jde o největší parlamentní strany z období 2006 až 2013, z nichž většina porušila tento zákon opakovaně. Ačkoliv se jedná o vcelku marginální částky, nelze zjištění zcela pomíjet – ukazuje totiž, že neexistuje efektivní kontrolní mechanismus nad přijímáním darů. Všechny dary uvedené v tabulce 8 nebyly stranami vráceny do státního rozpočtu, jak předkládá zákon. Mimo darů uvedených v tabulce darovaly státem vlastněné společnosti ještě dvakrát, a to ODS a ČSSD v roce 2013, nicméně tyto dary byly stranami vráceny. Zřejmé porušení zákona však předtím prošlo nepovšimnuto auditem i prověrkou kontrolního výboru ve čtyřech velkých politických stranách. O pochybení se dále jedná i na straně samotných společností – darování prostředků politickým stranám nelze považovat za hospodárnou správu veřejného majetku. Fakt,

že jsou takto zneužívány obecní podniky, dobře dokládá naše dřívější studie ukazující, že právě tyto podniky jsou pod nejsilnější politickou kontrolou⁴.

6.2. Veřejné zakázky

Téměř 28 % všech společností, které ve sledovaném období podpořily některou stranu darem, zároveň v tomto období vyhrálo alespoň jednu veřejnou zakázku. Celkem darující společnosti získaly veřejné zakázky v hodnotě cca 390 miliard Kč. Může se snadno stát, že politik rozhoduje o veřejné zakázce, o kterou se uchází i firma, jež darovala jeho straně, a dochází tak ke střetu zájmů. Společnosti, jež podporují politické strany formou darů, pak mohou být úspěšnější ve výběrových řízeních k veřejným zakázkám. Ve zkoumaném vzorku jsme skutečně zjistili, že společnosti, které získávají více veřejných zakázek, darují politickým stranám častěji.

Analýza dat o veřejných zakázkách zadaných krajskými úřady mezi lety 2006 a 2014 ukázala, že společnosti, které darují stranám zastoupeným v krajských radách, získaly veřejné zakázky hodnoty o 57 % větší než nedarující podniky. Politická situace na krajské úrovni, která se nebyvale změnila po volbách v roce 2008, navíc umožňuje zajímavé srovnání společností podporujících vládnoucí stranu a těch ostatních. Ukázalo se, že čím více firma darovala vládnoucí straně, tím více veřejných zakázek získala právě v době, kdy tato strana měla většinové zastoupení v krajských radách⁵.

Na datech o veřejných zakázkách ve stavebnictví pak bylo pozorováno, že pro společnosti s obratem mezi 100 a 1000 miliony Kč platí, že ty darující vyhrály výběrová řízení k veřejným zakázkám v hodnotě o 46 % větší než společnosti, které nedarují. Co se týče počtu zakázek, jde o 20% rozdíl ve prospěch darujících firem⁶.

Například firma [Alpine Bau CZ, s.r.o.](#) darovala mezi lety 2008 a 2012 třem různým politickým stranám celkem 10 darů v celkové hodnotě 625 000 Kč, a v tomto období získala 183 veřejných zakázek v hodnotě více než 3,5 miliardy Kč. [TALPA - RPF a.s.](#), která přispěla 1 900 000 Kč do rozpočtů ODS a TOP 09, vyhrála 45 veřejných zakázek celkem za více než 500 mil. Kč.

V této oblasti se ukazuje důležitost analýzy dat o financování politických stran. Výsledky potvrzují, že výběrová řízení mohla být ovlivňována ve prospěch darujících firem. Nehledě na průkaznost takového jednání v konkrétních případech však zjištění ukazuje na významné riziko střetu zájmů, a zpochybňuje kredibilitu veřejné soutěže z pohledu ostatních účastníků a

⁴ Veřejné podniky a politická kontrola, CAE (2013), <http://www.zindex.cz/data/2013-09-10-SOEs-studie.pdf>

⁵ Palanský (2014), <http://www.zindex.cz/data/polfin/MiroslavPalanskyThesisFinal.pdf>

⁶ Počarovský (2014), <http://www.zindex.cz/data/polfin/JiriPocarovskyThesisFinal.pdf>

veřejnosti. Proto by subjekty ucházející se o veřejné zakázky ve vlastním zájmu neměly poskytovat peníze politickým stranám.

6.3. Evropské dotace

Dalším obdobným případem mohou být evropské dotace. Ve vzorku se vyskytuje 594 příjemců evropských dotací, což tvoří cca 17,4 % všech firemních dárců. Celkem darující společnosti získaly evropské dotace v hodnotě cca 5,2 miliardy Kč. Mezi největší dárce ze skupiny příjemců evropských dotací patří společnosti [Lovochemie, a.s.](#), [PRECHEZA a.s.](#), [Fatra, a.s.](#) nebo [Synthesia, a.s.](#) Tyto společnosti darovaly celkem 18 mil. Kč politickému hnutí ANO 2011. Dalšími významnými zástupci této kategorie jsou společnosti [Ray Service, a.s.](#), [EXTENSION s.r.o.](#) a [OSTROJ a.s.](#), které darovaly Straně práv občanů, Občanské demokratické straně a TOP 09 (ve stejném pořadí). Společnost [OSTROJ, a.s.](#) je navíc významným dodavatelem veřejných zakázek. Na rozdíl od veřejných zakázek se nepodařilo nalézt statisticky významnou spojitost mezi dary a evropskými dotacemi. Riziko střetu zájmů je nicméně i zde reálné – byť umenšené různými kontrolními mechanismy.

6.4. Dárci nezveřejňující finanční výkazy v Obchodním rejstříku

Pouze 7 z 29 společností, které za rok 2013 darovaly více než 500 000 Kč, k 15. 7. 2014 zveřejnilo ve Sbírce listin Obchodního rejstříku výroční zprávu za rok 2012, přičemž lhůta pro jejich odevzdání uplynula 31. 12. 2013. Jedná se z pohledu veřejné kontroly o netransparentně fungující firmy, příjem darů od takovýchto subjektů opět snižuje důvěryhodnost financování samotných politických stran.

Například firma [Maxi Guard, a.s.](#), která v roce 2013 přispěla ODS darem ve výši 2 300 000 Kč, dodala na Krajský soud v Brně za celou dobu své existence pouze jednu účetní závěrku, a to za rok 2003. Ještě pozoruhodnější je případ firem [D-Pharm, a.s.](#) a její sesterské [Lékárny U Rubínu](#), jež mají shodné adresy a vrcholnou představitelku – Danuši Vítkovou. Obě tyto firmy přispěly ODS během let 2012 a 2013 celkem 12 750 000 Kč. Přitom podle účetní závěrky za rok 2010 (další nebyly v Obchodním rejstříku zveřejněny) dosáhla společnost [D-Pharm, a.s.](#) ztráty 154 000 Kč, [Lékárna U Rubínu](#) pak podle posledních dostupných dat vykázala v roce 2011 zisk 5 841 000 Kč. Na jaře letošního roku byla s oběma firmami zahájena insolvenční řízení z důvodu neschopnosti platit finanční závazky vůči svým věřitelům, společnost [D-Pharm, a.s.](#) je dokonce již v úpadku.

Financování politických stran těmito společnostmi je tudíž vzhledem k neprůhlednosti jejich hospodaření velice problematické. Kvůli nezveřejňování výročních zpráv také není možné dohledat vlastnickou strukturu těchto firem, proto nelze zjistit, kdo za dary stojí.

6.5. Kumulace různých rizikových faktorů

V této kapitole se zaměřujeme na kumulaci zbylých uvedených rizikových faktorů. Tyto faktory nelze samostatně interpretovat jako jednoznačně problematické, avšak v kombinaci s dalšími mohou poukazovat na některé problematické případy. Jde např. o dárce, kteří mají hromadné sídlo a současně zahraničního vlastníka. Jsou to tedy společnosti, u kterých často nelze jednoduchým způsobem rozkrýt vlastnickou strukturu, ani zjistit, zda reálně fungují. Takovéto společnosti darovaly ve sledovaném období všem sledovaným politickým stranám asi 10 milionů Kč (asi 1,2 % darů). Například strana Věci veřejné získala od společností [Kastelis a.s.](#), [Tribunus Plebis a.s.](#), [ACTEA Consulting s.r.o.](#), [Ponehodě CZ s.r.o.](#) a [Sternol s.r.o.](#) dohromady téměř 7,5 milionu Kč. Společnosti [ACTEA Consulting s.r.o.](#) je vlastněná společností [Tribunus Plebis a.s.](#), všechny tyto společnosti vlastní panamské mateřské společnosti. U strany Věci veřejné tvořily dary od těchto společností (dárce s offshore vlastníkem v hromadných sídlech) asi 20 % všech darů.

Druhým podobným případem je společnost [S & T Plus s.r.o.](#), která má zahraničního vlastníka, sídlo v hromadném sídle a zároveň získala velké množství veřejných zakázek. Společnost darovala 500 tisíc Kč Občanské demokratické straně a poté získala veřejné zakázky v hodnotě převyšující 250 milionů korun.

Ani v jednom případě nelze nicméně objektivně konstatovat konkrétní pochybení, jedná se pouze o případy netransparentního financování politických stran.

7. Audit

Všechny výroční zprávy, ze kterých vychází výše uvedené výsledky, prošly kontrolou s výrokem auditora bez výhrad. Na základě výše uvedených chyb lze konstatovat, že tato kontrola nefunguje bezchybně.

Auditory výročních zpráv politických stran jsou typicky auditorské společnosti s obratem do 10 milionů korun, případně osoby samostatně výdělečně činné (v případě KSČM a TOP09), navíc tito auditoři prakticky nejsou střídáni. Existuje tedy zvýšené riziko nadstandardních vztahů mezi auditorem a stranou, které může být v důsledku příčinou špatně fungující kontroly. Lze doporučit, aby politické strany využívaly služeb větších, nebo externě určených auditorů, a ty musely pravidelně střídát. Podobný závěr prezentuje mimo jiné například zpráva skupiny států GRECO, která České republice doporučuje zvážit zvýšení nezávislosti auditorů výročních zpráv politických stran. Jako příklad dobré praxe, která předchází politicky motivovanému výběru auditorů, lze označit například Polsko, kde jsou auditoři placeni z veřejných prostředků a stranám jsou přidělováni loterií.

8. Zahraniční dobrá praxe

Hlavní doporučení mezinárodních organizací týkající se systému financování politických stran se dají shrnout do 5 kategorií, kterým se nyní budeme jednotlivě věnovat. Následující příklady dobré praxe a doporučení vychází především ze zprávy skupiny GRECO pro Českou republiku a z příručky Money in Politics, kterou vydala Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj. Dále pak využíváme dvě publikace od organizace International IDEA.

8.1. Kontrolní orgány

První oblastí našeho zájmu jsou kontrolní a dozorové orgány. Jejich nezávislost a jednota (ať už ve smyslu koordinace více orgánů či existence jediného orgánu) jsou dle americké příručky Money in Politics základními stavebními kameny efektivní kontroly. V České republice tuto kontrolu výkazů v současnosti provádí pouze Kontrolní výbor Poslanecké sněmovny, a například zpráva GRECO poukazuje na to, že aktuálně je tato kontrola pouze formální a nelze ji považovat za nezávislou, protože se ve skutečnosti strany kontrolují samy.

V souvislosti s kontrolou je nutné zmínit také audit výročních zpráv politických stran. Jak již bylo zmíněno výše, mezinárodní organizace GRECO České republice navrhuje zesílení nezávislosti auditorů. Jednou z možností jak toho docílit je například přijmout polský systém, kdy jsou auditoři losováni z důvodu zvýšení jejich neutrality.

8.2. Transparentnost financování

Zpráva GRECO dále doporučuje České republice zajistit, aby výroční zprávy politických stran byly zveřejňovány tak, že budou jednoduše přístupné veřejnosti. Toto doporučení je v souladu s doporučeními americké Money in Politics, která identifikuje klíčovou roli transparentnosti jako základního nástroje kontroly financování stran. Dále poukazuje na to, že bez transparentnosti je obtížné vynutit regulaci politických financí (například zamezení nevhodného financování, zamezení střetu zájmů atp.). Dle doporučení mezinárodní organizace IDEA transparentnost navíc napomáhá voličům při volebním rozhodování díky lepší informovanosti o stranách a kandidátech (případně jejich dárcích). Dále celkově zvyšuje důvěru v demokratický systém a omezuje rizika korupce, protože poskytuje další mechanismus nezávislé kontroly. Naopak důležitým argumentem proti zveřejňování všech dárců je ochrana soukromí.

8.3. Transparentnost výdajů

Tatáž zpráva skupiny GRECO dále doporučuje, aby byly výdaje zveřejňovány podrobnějším způsobem, než jak je tomu dnes, kdy jsou výdaje děleny pouze do 4 skupin (provozní výdaje, mzdové výdaje, výdaje na daně a poplatky a výdaje na volby). Další podrobnosti tedy nelze dohledat. Potřebné je podle této zprávy především podrobněji zveřejňovat výdaje na volby. Při detailním zveřejnění výdajů například na velkoplošnou reklamu bychom mohli srovnat jednotlivé kampaně a náklady na ně. Dále navrhuje rozdělit výkaznictví stran a jednotlivých volebních kandidátů například pro senátní či prezidentské volby. Tyto výroční zprávy by měly mít stejné standardy jako výroční zprávy samotných politických stran.

8.4. Limity na dary

Příručka americké Agentury pro mezinárodní rozvoj identifikuje mimo jiné tato rizika spojená s financováním stran: riziko ovlivňování politiků skrze dary a nerovnost příležitostí v politice. První koresponduje s výsledky naší analýzy dárců, kde poukazujeme například na rizika střetu zájmů při zadávání veřejných zakázek. Druhé vychází z argumentu, že velké množství prostředků umožní jedné straně získat velkou výhodu nad ostatními a znemožní volnou politickou soutěž. Obě tato rizika ospravedlňují limity na jednotlivé dary, proto tato příručka navrhuje jako možné opatření omezení darů ze soukromého sektoru. A to buď limitem, nebo podmínkami, které musí dárci nebo obdarovaná strana splnit. Například v Belgii je limit 500 EUR pro jednu stranu od

jedné fyzické osoby dárce za jeden rok a maximálně 2 000 EUR pro všechny politické strany od jednoho dárce za jeden měsíc⁷.

8.5.Sankce

Posledním doporučením ze zprávy skupiny GRECO je zavedení dalších vhodných sankcí při porušování zákona o sdružování v politických stranách a v politických hnutích. Na některá porušení poukazuje naše analýza výše, nicméně žádné sankce v těchto případech nebyly uplatněny. Případné další sankce a především jejich uplatňování by zvýšily motivaci odevzdávat výroční zprávy v souladu se zákonem. Mezi sankce navrhované mezinárodními organizacemi patří především pokuty či ztráta práva na státní příspěvek. Tyto sankce jsou již v současné legislativě, nicméně zpráva GRECO je považuje za nedostatečné.

9. Závěr

Z analýzy vyplývá, že firemní dárce hrají v hospodaření politických stran významnou roli a mohou mít vliv na formování politických rozhodnutí. Zásadní riziko střetu zájmů vzniká například v oblasti veřejných zakázek: sponzoři politických stran získali ve zkoumaném období dohromady zakázky v objemu zhruba 390 miliard Kč. Navíc lze ukázat, že sponzoři politických stran získávají zakázky výrazně častěji, než jiné firmy.

Dále dárce vykazují významné procento dalších rizik výskytu střetu zájmů, bílých koňů či jednoduše financí s nejasným původem. Konkrétně studie poukazuje na dary pocházející z daňových rájů, od příjemců evropských dotací, firem bez reálného sídla, zaměstnanců či známého vlastníka. Dochází i k přímému porušování zákona v případě přijímání darů od obcemi vlastněných společnostmi, nejasné je i naplňování povinného výkaznictví. Studie poukazuje na fakt, že stávající kontrolní mechanismy většinu těchto nedostatků nedokázaly odhalit, tím méně sankcionovat.

Zpráva OECD o Transparentnosti financování politických stran zmiňuje transparentnost politických stran jako nutnou podmínkou pro řádné fungování demokratického systému. Jednotlivá zjištění, prezentovaná v této studii, poukazují na významné nedostatky v transparentnosti financování českých politických stran, a systému jejich kontroly – které v důsledku mohou být pro demokratické fungování státu ohrožující. Výsledky přímo potvrzují a doplňují dřívější zjištění evropského protikorupčního orgánu GRECO, a ve shodě s jeho

⁷ Dary od právnických osob jsou v Belgii zakázané úplně.

doporučeními ukazují na naléhavou potřebu lepší regulace financování politických stran, ale i tlaku na jejich vyšší transparentnost a prevenci střetu zájmů. Stimulaci takového tlaku si klade za cíl tato studie a web PolitickeFinance.cz.

Kontakt

Jiří Skuhrovec

jiri.skuhrovec@zindex.cz

+420 602 693 748

Centrum aplikované ekonomie, o.s. , Fakulta sociálních věd UK

**FOND
OTAKARA
MOTEJLA**

Vznik studie a rozšíření webu podpořil Fond Otakara Motejla, děkujeme!

Podpořeno z grantu Open Society Foundations (část týkající se státem a městy vlastněných podniků)

Zdroje

Enforcing Political Finance Laws, Center for Transitional and Post-Conflict Governance (2005), http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnaeb278.pdf

Funding of Political Parties and Election Campaigns, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2003), http://www.idea.int/publications/funding_parties/loader.cfm?csmodule=security/getfile&pageid=2486

Political Finance Data for Belgium, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2014), <http://www.idea.int/political-finance/country.cfm?id=21>

Money in Politics Handbook: A Guide to Increasing Transparency in Emerging Democracies, U.S. Agency for International Development (2003),
<http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/usaidmoneypolitics.pdf>

Interim Compliance Report on the Czech Republic, GRECO (2013),
[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3\(2013\)23_Interim_CzechRep_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3(2013)23_Interim_CzechRep_EN.pdf)